

Straffen

Bundeling van vijf artikelen in Hondenmanieren 2012

Tekst: Elian Hattinga van 't Sant

Inhoud:

1. Achtergrond, doel en functie van straffen	2
2. Pijnlijke 'positieve' straffen	5
3 'Positieve' straffen zonder pijn.	10
4. 'Negatieve' straf	15

1. Achtergrond, doel en functie.

Straffen: het is weer in de mode. Bij mensen én bij dieren. Regelmatig hoor je om je heen of in de media: “Het moet maar weer eens afgelopen zijn met dat softe gedoe. Dat haalt toch niets uit. Ze denken daardoor dat ze alles zo maar kunnen doen. Het is tijd dat er weer eens grenzen worden gesteld.”

Dergelijke woorden klinken veel mensen die zich ergeren aan het gedrag van anderen of zich er door geïntimideerd voelen als muziek in de oren. Wie een gevoel van onbehagen heeft, wil immers graag dat de oorzaak daarvan wordt weggenomen zodat hij zich weer goed gaat voelen. En als dat niet goedschiks gaat, dan maar kwaadschiks.

Zelfbescherming.

Met straffen wordt vanouds geprobeerd om ‘slecht’ gedrag – gedrag dat iemand een gevoel van onbehagen of onveiligheid geeft - tot staan te brengen of te doen verdwijnen. De oorspronkelijke biologische drijfveer van straffen is dan ook zelfbescherming en zelfbehoud. Op elementair niveau is een straf dan ook vaak de automatische, emotioneel geladen vechtreactie waarmee we ons zelf en ons bezit verdedigen - als we ons daarvoor tenminste sterk genoeg voelen.

Al vele, vele eeuwen geleden zagen mensen echter in dat spontane, emotionele vechtreacties niet altijd effectief waren en konden leiden tot alom vernietigende ‘wildwest’ taferelen waar ook de niet direct betrokkenen last van konden hebben: hoogoplopende conflicten, bloedvergieten, wraakacties over en weer. Om de hele maatschappij te beschermen werden systemen, zoals wetgeving, bedacht om uitbarstingen van geweld in te dammen, te kanaliseren en te voorkomen. Straffen was daarbij een gekijkt middel om de wet te handhaven.

Achterliggende principes

De straffen die men in de loop der eeuwen heeft bedacht zijn qua vorm heel verschillend, omdat iedere cultuur zo zijn eigen opvattingen had en heeft over wat moreel al dan niet verwerpelijk is. Bovendien heeft niet iedere cultuur de middelen om een bepaalde straf vorm te geven. De achterliggende principes komen echter steeds op hetzelfde neer. Men probeert ervoor te zorgen dat iemand fysiek niet meer in staat is om het bedreigende gedrag te uiten, door hem bijvoorbeeld te doden, gevangen te zetten of te verbannen, door hem te castreren of door zijn handen af te hakken. Of men probeert degene die iets verkeerd doet met psychologische middelen zelf te laten inzien dat zijn ongewenste gedrag, zijn mis-daad, niet loont door hem af te nemen waar hij plezier aan beleeft (zijn bezittingen, zijn geld, zijn kinderen) of door hem angst aan te jagen met pijn of dreiging.

In eerste instantie was straf een middel om verkeerd gedrag te onderdrukken. In de 19^e eeuw ging men ook proberen het verkeerde gedrag van misdadigers te veranderen in ‘goed’ gedrag. In zogenaamde verbetergestichten leerde men hen een vak waarmee ze de kost konden verdienen, zodat ze niet zouden terugvallen in moorden en stelen als ze weer vrij kwamen.

Cultuurbepaald

Bij onze honden gebruiken wij precies dezelfde soort principes als voor mensen op het moment dat wij ons op een of andere wijze in ons welbevinden of veiligheid door hen bedreigd voelen. Ook hierbij zijn de vormen van de straf sterk cultuurbepaald en weerspiegelen ze de maatschappelijke verschuivingen in onze opvattingen over wat moreel

toelaatbaar of verwerpelijk is. Zo vinden we het – in Nederland - niet meer aanvaardbaar en zelfs ‘barbaars’ om een hond die op schapen jaagt te doden of een poot af te hakken, een hond die steeds wegloopt of bezoekers bijt aan de ketting te leggen, of een hond die niet gehoorzaamt met een zweep af te ranselen.

Ook fysieke straffen in hun meest basale vorm vinden wij ‘primitief’ en daardoor niet meer acceptabel. Sinds kinderen wettelijk geen kledder meer om de oren mogen krijgen als ze iets stouts doen, vinden wij straffen die uitgedeeld worden in een automatische, emotionele opwelling ook voor honden onjuist. Daardoor kan een fietser die in een reflex een hond een schop geeft als die hem in de benen probeert te bijten, rekenen op stevig commentaar van de hondeneigenaar. Een verontwaardigd “Zeg, dat doe je niet”, is daarvan een van de mildste. Ook de opvoedende, corrigerende tik, die dertig jaar geleden voor kinderen heel gebruikelijk was, wordt nu ook voor honden al gauw met argusogen bekeken. Een pets op zijn neus als een hond een gebakje van een schoteltje af wil pakken, kan misschien nog net. Maar meer valt al gauw in de categorie ‘mishandeling’.

Dagelijks leven

Interessant is ook dat een aantal wél moreel aanvaarde straffen niet als een ‘straf’ wordt beschouwd. Zo beschouwen wij de ‘euthanasie’ van een hond met een heel ernstig agressieprobleem niet als een doodstraf. We zien het naar het asiel brengen van een moeilijke hond niet als een verbanning. En evenmin denken we bij het langdurig wegstoppen van een lastige hond in een kennel of bench aan gevangenisstraf.

Handelingen waarbij een hond iets waar hij plezier aan beleeft wordt onthouden of afgepakt - de zogenaamde ‘negatieve’ straffen uit de leertheorie - worden ook niet of nauwelijks als straf gezien. Waarschijnlijk omdat bijvoorbeeld het afbreken van een leuk spelletje, het zichtbaar niet geven van een koekje of het afpakken van een lekker bot fysiek niet pijnlijk of beangstigend is en een gewoon onderdeel van het dagelijks leven. Bij het woord straf denkt men meestal aan een, in de leertheorie ‘positief’ genoemde, straf waarbij de hond bewust door een mens een kortstondige onaangename of pijnlijke prikkel wordt toegediend om het verkeerde gedrag uit te bannen.

Correcties

Veel mensen gebruiken in Nederland het negatief geladen woord ‘straf’ echter liever helemaal niet voor honden, maar spreken van ‘correcties’, wat het accent legt op het kalm en doordacht volgens de leertheorie verbeteren van het gedrag van honden. Dat daarbij nog steeds behoorlijke pijnprikkelers kunnen worden toegediend, lijkt een beetje op de achtergrond te zijn geraakt. Men ziet bijvoorbeeld tegenwoordig de weloverwogen correcties met een stroomband vaak als een hele verbetering ten opzichte van bepaalde traditionele africhtingspraktijken: de elektrische schokken worden dan beschouwd als veel minder ‘erg’ dan het schoppen of in elkaar slaan van een hond. Of men ziet ze als een noodzakelijk kwaad dat in het verlengde ligt van het ouderwetse “wie zijn kinderen lief heeft, kastijdt ze”. Ze worden dan gerechtvaardigd als ‘levensreddend’, omdat de hond anders misschien wegens zijn probleemgedrag onder een auto komt of weggestopt wordt in een asiel waar hij niet meer levend uitkomt.

Natuurlijk leiderschap

De vorm van de straf voor honden werd in Nederland aanvankelijk sterk bepaald door (semi)wetenschappelijke theorieën over ‘natuurlijk leiderschap’ uit de laatste helft van de

twintigste eeuw. Daarbij moest de mens straffen zoals een ‘alfawolf’ dat doet. Mensen moesten met een zware stem hun hond toebulderen: daarmee zouden ze gegrom imiteren. Of ze moesten de hond met hun hand over zijn neus of bij zijn nekvel of strot pakken en neerduwen of op zijn rug gooien en vasthouden. Rukken met de slipkettingen en porren in de zij moesten beten voorstellen.

Onder invloed van de op beloning gerichte training raakten dit soort straffen in de jaren negentig op de achtergrond. Alleen een hond eens even flink toebulderen bleef populair. Anno 2012 zijn ze echter onder invloed Cesar Millan, die veel eigenaren en trainers blijkt te inspireren, weer helemaal terug van weggeweest.

Verband

Wetenschappelijk onderzoek bracht nieuwe inzichten met zich mee en daarmee ook het geloof dat je ook bij een hond met training ‘verkeerd’ gedrag kunt veranderen in ‘goed’ gedrag. Een van die inzichten was dat een hond moest begrijpen waarvoor hij werd gestraft, wilde hij zijn gedrag kunnen veranderen. Daartoe moest een hond een verband kunnen leggen tussen het ongewenste gedrag en de straf. Dat betekende dat de straf onmiddellijk, binnen een seconde, moest volgen op het ‘vergrijp’. Een hond uren later straffen was uit den boze. Ook groeide het inzicht dat men een hond alleen mocht corrigeren als hij iets fout deed. Dat betekende voor behavioristisch georiënteerde hondentrainers - die meenden dat gedrag uitsluitend door leerprocessen vorm kreeg - dat je een hond eerst met beloning moest bijbrengen wat gewenst gedrag was, alvorens hij gestraft mocht worden. Anders zou hij immers niet begrijpen wat hij fout deed.

Voor de trainers die meer het ‘natuurlijk leiderschap’ aanhingen, was het eerst apart aanleren van gewenst gedrag niet of veel minder aan de orde: een hond begreep een duidelijke, goed gegeven ‘natuurlijke’ straf van nature vanzelf. Daar hoefde hij niet eerst iets voor te leren, zo was de gedachte. Om een gehoorzame hond te krijgen, die jou als alfa erkent, hoef je hem alleen maar duidelijk en zelfverzekerd te leiden – dat is al beloning genoeg - en te straffen als hij grenzen overschrijdt.

Tweede Wereldoorlog

Zowel de aanhangers van training met straffen volgens de leertheorie als die van ‘natuurlijk leiderschap’ gaan ervan uit dat de hond automatisch begrijpt waarvoor hij gestraft wordt, als de straf maar duidelijk en goed getimed is. Bovendien denken ze dat de hond dan zal veranderen in een braaf, gehoorzaam dier. Dat op die manier straffen helpt, klinkt heel plausibel en er zijn dan ook hele volksstammen die er heilig in geloven, ook al wijst de praktijk bij mensen en bij dieren uit dat het allemaal niet zo simpel ligt.

In de tijd waarin onze huidige trainings- en opvoedmethoden voor honden vorm kregen - zo’n vijftig jaar geleden - wist men nog (haast) niets over de werking van neurotransmittersystemen of DNA. Door de experimenten van de nazi’s op joden en zigeuners tijdens de Tweede Wereldoorlog waren genetica en hersenonderzoek in een kwaad daglicht komen te staan en stilgevallen. Vooral sociale theorieën waarin betoogd werd dat slecht of afwijkend gedrag een gevolg was van een verkeerde opvoeding of omgeving (achterbuurt, crimineel milieu) werden omarmd. Het behaviorisme vierde hoogtij en daardoor werden eerdere theorieën over bijvoorbeeld emoties en gevoel bij dieren verdrongen.

Weliswaar heeft het onderzoek op gebied van genetica en neuropsychologie de laatste vijftien jaar een revolutionaire sprong gemaakt, maar tot het grote publiek is de nieuwe kennis nog nauwelijks doorgedrongen.

Het automatische systeem

Daardoor ontgaat het veel hondeneigenaren dat hun hond veel minder maakbaar en veranderbaar is dan diverse trainers en hondenfluisteraars willen doen geloven. Gedragingen die een genetische basis hebben of geworteld zijn in heel vroege ervaringen, zijn vastgelegd in het automatische systeem van een hond en bepalen zijn voorkeursstrategieën om met een bepaalde situatie om te gaan. Dergelijke gedragingen zijn niet of heel moeilijk te veranderen. Gedragingen die het gevolg zijn van storingen in neurotransmittersystemen zijn evenmin eenvoudig eventjes te veranderen door een hond in zijn zij te porren, tegen de grond te drukken of in een bench te stoppen. Ieder dier heeft, net als ieder mens, een eigen persoonlijkheid en kan niet zomaar even hergeprogrammeerd worden. Overtuigend natuurlijk leiderschap of op de juiste wijze leerprincipes kunnen toepassen heeft dus niet automatisch tot gevolg dat een hond zich ‘goed’ gaat gedragen. Het kan namelijk heel goed zo zijn, dat hij neurofysiologisch of neuropsychologisch niet in staat is om dat ‘goede’ gedrag te vertonen.

Waarom?

Een ander misverstand is dat een hond, die zijn gedrag aanpast na een duidelijke, goed getimedede correctie door een mens, heeft begrepen waaróm gaat. Er kan namelijk een wereld van verschil zijn tussen begrijpen dát je wordt gecorrigeerd en waaróm je wordt gecorrigeerd. Wanneer je een bepaald gedrag vertoont en het wordt onmiddellijk bestraft, dan leer je dát een bepaald gedrag door anderen niet wordt gewaardeerd. Als alarmbellen steeds gaan rinkelen of de politie met zwaailichten op je afkomt als je een winkel met een diamanten ring uitloopt, weet je na een paar keer wel dát die actie - de winkel uitlopen met een ring – een bepaald onaangenaam gevolg heeft - alarmbellen en politie. Maar waaróm die alarmbellen gaan rinkelen en de politie komt, begrijp je alleen als je óók weet dat er in onze maatschappij afspraken zijn gemaakt dat je de ring eerst moet betalen.

Moreel besef

Het morele besef over wat ‘goed’ is en wat ‘verkeerd’ is bij mensen vaak verbonden aan onderling gemaakte, in wetten vastgelegde, abstracte afspraken. De waarde ervan wordt vaak vooral verstandelijk begrepen, maar emotioneel lang niet altijd gevoeld.

Dat ligt anders bij moreel besef over goed en kwaad dat voortkomt uit een soort ingebakken gevoel van rechtvaardigheid. Dit gevoel van rechtvaardigheid krijgen wij onder andere dankzij spiegelneuronen, waardoor wij in staat zijn emotioneel te ‘voelen’ wat een ander voelt. Gevoelens van empathie en rechtvaardigheid, waarbij evolutionair oudere delen in de hersenen zijn betrokken, zijn echter niet alleen aan mensen voorbehouden, maar ook aan andere sociaal levende zoogdieren, zoals apen, olifanten en honden.

Op dit niveau zijn honden dus vermoedelijk wel in staat om te begrijpen waaróm zij door een ander lid van hun sociale groep worden gestraft en kunnen zij hun ‘slechte’ gedrag misschien bewust veranderen in ‘goed’ gedrag. Het onderscheid tussen de verschillende soorten moreel besef wordt echter door mensen lang niet altijd gemaakt, waardoor zij vaak veel te snel denken dat een hond echt begrijpt waaróm iets verkeerd is.

Mensen zullen het straffen van hun hond niet gauw laten. Zeker niet als ze het gedrag van hun hond als bedreigend of moreel verkeerd beschouwen. Het zit genetisch en cultureel teveel ingebakken in hun systeem. Bovendien kunnen straffen wel degelijk helpen om ongewenst gedrag van een hond in te dammen. Vaak werken ze echter om een andere reden dan mensen denken. Straffen hebben ook lang niet altijd het beoogde effect en soms hebben ze ook allerlei minder gewenste ‘bijwerkingen’.

2. Pijnlijke ‘positieve’ straffen

Het onderwerp ‘straf’ is vrijwel altijd voer voor eindeloze discussies, waarbij emoties hoog op kunnen lopen. Een van de problemen is dat mensen zich bij het woord ‘straf’ onmiddellijk een voorstelling maken, die een weergave is van wat zij zelf hebben meegemaakt, op de hondenschool geleerd hebben, en al dan niet ethisch verantwoord of ‘politiek correct’ vinden. Voor je het weet heb je een reuze spraakverwarring, omdat de een zich bij het woord ‘straf’ opwindt over fysiek machtsmisbruik, terwijl de ander een beheerst ‘nee’ in gedachte heeft. In het eerste deel van deze serie zijn de opvattingen en richtingen in het denken over straf ter sprake gekomen. Hieronder wil ik van een aantal onder hondenbezitters en trainers gangbare ‘positieve’ straffen door middel van pijnlijke prikkels trachten na te gaan óf ze werken, waarom ze wel of niet werken en wat het effect is op het gedrag van de hond.

Lijfstraffen

Onder ‘positieve’ straf wordt in de leertheorie verstaan: het toedienen van een pijnlijke of onaangename prikkel om ‘slecht’ of ongewenst gedrag te doen afnemen. Onder pijnlijke prikkels kunnen alle vormen van ‘lijfstraffen’ gerekend worden. Een schop, een mep, een pets met de riem, een knietje, een ruk met de riem, de slipketting of prikband, een por in de ribben of nieren, op een poot gaan staan, een stroomstoot geven... Je kunt het zo gek niet bedenken of het is allemaal wel eens op een hond toegepast.

Schoppen, slaan, petsen met de riem geven als de hond niet doet wat je wilt of een knietje geven als een hond tegen je opspringt zal je op de doorsnee hondenschool niet meer zien. Er ligt een taboe op. Niet eens zozeer omdat het te veel pijn zou doen, maar omdat het geen ‘hondentaal’ is en de hond het ‘niet begrijpt’. In het dagelijks leven gebeurt het echter nog regelmatig. Vaak in een afweerreflex of in emotionele toestand van wanhoop als andere middelen niet werken, bijvoorbeeld als mensen vechtende honden willen laten ophouden. Of gewoon uit frustratie en onmacht.

Cesar Millan

Rukken aan riemen of slipkettingen en schoppen met de hiel in de zij van een hond terwijl hij aan de lijn loopt zijn weer populairder geworden sinds men dit Cesar Millan bij agressieve en onhandelbare honden op de televisie heeft zien doen. Cesar Millan is een modern soort dierentemmer met charme en charisma en dat spreekt nu eenmaal tot de verbeelding: hij heeft in de ogen van veel mensen alle kwaliteiten van een held en redder in de nood. Ondanks de waarschuwing in zijn programma’s om hem niet na te doen, hebben we inmiddels ook allemaal hondenfluisteraars van eigen bodem, die hondeneigenaren trachten te leren ‘*leader of the pack*’ te zijn en geen flauwekul van hun hond te pikken.

De stroomband is vooral populair bij mensen die jachthonden voor de praktijkjacht of honden voor de africhting trainen. Een probleem is namelijk dat de passie van de honden bij de jacht of het pakwerk zodanig kan worden opgewekt dat ze ‘uit de hand gaan’. Omdat het moeilijk is – zeker op afstand – om ‘zomaar’ tot een hond door te dringen die hazen als een bezetene achterna jakkert of die als een gek in een pakwerkers mouw aan het bijten is en niet wil loslaten, gebruikt men de stroomband om de hond tot de orde te roepen.

Geprogrammeerd

Mits pijnprikkels maar pijnlijk genoeg zijn, kunnen ze inderdaad prima werken om ongewenst gedrag op zijn minst even te onderbreken. Al is het maar voor een paar seconden. Mensen en dieren zijn zo geprogrammeerd dat we bij het ervaren van een behoorlijke of plotselinge pijn onmiddellijk stoppen om te onderzoeken wat de pijn veroorzaakt.

Als je tijdens een rondje joggen in een fikse spijker trapt, loop je echt niet door. Je hersenen, autonome zenuwstelsel en spieren werken nauw samen om te zorgen dat de lichamelijke schade, waarvan de pijn het waarschuwingssignaal is, beperkt blijft. Je stopt, je zet je voet niet meer neer en gaat kijken wat in je voet zo veel pijn doet. Al je aandacht en acties richten zich dus onmiddellijk en automatisch op dat wat de pijn veroorzaakt. Vind je de oorzaak, dan probeer je die zo snel mogelijk weg te nemen. Lukt dat je niet, verdwijnt de pijn niet, dan beperk je doorgaans je bewegingen: je gaat zitten en roept om hulp of belt met je mobieltje de ambulance. Is de pijn heel erg, dan kun je er - als je daarvoor gevoelig bent - zelfs na één keer een traumatische herinnering aan overhouden. Je zult het voorval nooit vergeten en misschien nooit meer op die plek gaan joggen. Of als je wel op die plek komt, zal je er altijd aan denken en je gedrag er aan aanpassen. Je gaat bijvoorbeeld langzaam lopen en heel goed naar de grond kijken.

Terminator

Kun je de oorzaak van de pijn echter snel wegnemen of wordt deze vanzelf snel minder, dan ga je meestal verder met waarmee je bezig was. Je loopt verder, misschien niet meer zo hard als eerst, en je denkt er verder niet zo meer bij na.

Komt de pijn even later terug, dan ga je je zorgen maken. Er is iets niet pluis. Je wordt je ineens bewust van je omgeving en gaat heel goed om je heen kijken. Kun je de oorzaak niet duidelijk vinden of constateer je juist dat het hele parcours bezaaid ligt met spijkers, dan word je voorzichtig of misschien wel bang. Hoe vaker de pijn in je voet terugkomt, hoe banger je wordt.

Alleen in uitzonderlijke situaties zul je een hevige pijn, voor zover dat gaat, verbijten en bijna gelijk weer hard verder lopen. Bijvoorbeeld als je je in een levensbedreigende situatie bevindt - je dreigt overreden te worden door een vrachtwagen of de *Terminator* zit achter je aan - of als je op het punt staat iets te bemachtigen dat heel erg belangrijk voor je is, zoals een gouden medaille op de Olympische Spelen.

Stil vallen

Wanneer een hond een sterke pijnprikkel krijgt toegediend, reageert hij hetzelfde als de jogger: hij stopt (even) met waar hij mee bezig is en richt zijn aandacht op de oorzaak van de pijn. Krijgt hij een ruk, een por of een schop dan draait hij zich in een afweerreflex om in de richting waar de pijnlijke prikkel vandaan kwam. Heeft de hond een stroomband om, dan zal hij bijvoorbeeld zijn kop schudden, in de rondte springen of over de grond schuren om zich van het ding te ontdoen.

Alleen als hij de haas - de gouden medaille - op een haar na te pakken heeft, of als hij zijn aartsvijand - de *Terminator* - op leven en dood aan het bestrijden is, zal hij bijna gelijk zijn aandacht daar weer op richten en na een lichte aarzeling gewoon doorgaan. Het weer hervatten van dat waar hij mee bezig was, gebeurt ook als de pijn heel snel verdwijnt en niet meer terugkomt. Hooguit is hij even een beetje voorzichtig. Blijft de pijn of komt hij steeds terug, dan valt de hond doorgaans stil om erger te voorkomen. Hij zal nu ook bewust zijn omgeving in zich opnemen om de oorzaak te vinden. Als de pijn erg genoeg is en de hond de oorzaak niet goed kan identificeren, wordt hij onzeker of zelfs bang. Hij kan zich dan

vervolgens tot de baas of trainer wenden om hulp: hij zoekt steun. Of hij probeert van de plek weg te vluchten.

Persoonlijkheid

Een verschil met het voorbeeld van de jogger is echter dat er in het geval van de hond een baas en/of trainer in de buurt is, die de veroorzaker is van de pijnsensatie. In de meeste gevallen, zeker wanneer de rukken, porren of schoppen herhaald worden, ziet de hond uit zijn ooghoeken dat het de baas of trainer is die verantwoordelijk voor de pijn is. Bij een stroomband weet de hond dit in eerste instantie niet, maar na verloop van tijd leert hij wel, door het omdoen van de band, dat de baas of trainer er iets mee te maken heeft.

Wat de hond met deze kennis doet, is afhankelijk van de persoonlijkheid van de hond, en zijn sociale voorkeursgedrag ten opzichte van mensen in het algemeen, zijn sociale leerervaringen en de band die hij met de baas of trainer heeft. Is de baas of trainer dichtbij en is de toegebrachte pijn hevig, dan kan hij zich ernstig bedreigd of aangevallen voelen. Honden die geneigd zijn sociale conflicten en angsten met agressie op te lossen kunnen dan in de aanval gaan om zo de veroorzaker van de pijn op een afstand te houden; zeker wanneer ze aan de lijn zitten en ontsnappen geen optie is.

Zelfverzekerd persoon

Zit er een zelfverzekerd persoon aan de andere kant van de lijn, die niet bang is voor de hond, dan leidt dit doorgaans tot meer lichamelijke 'straf'. Als die door een professional zoals als Cesar Millan effectief worden toegebracht, dan zal de hond uiteindelijk stilvallen en niets meer doen, om de lichamelijke schade te beperken. Hetzelfde gebeurt als de hond uit angst is gaan worstelen om weg te komen en hij krijgt steeds weer pijnprikkels toegediend.

Honden kunnen bij angst en pijn ook gewoon gelijk stilvallen om erger te voorkomen – ze 'bevriezen'. Heeft de hond een sociaal, actief vriendelijk voorkeursgedrag naar mensen, dan kan hij echter ook proberen de agressie van de mens om te buigen tot vriendelijk gedrag door uit te dagen tot spel of laag te gaan kwispelen en mondhoeken proberen te likken. Leidt dit laatste weer tot meer pijnprikkels - bijvoorbeeld omdat de trainer/baas ervan overtuigd is dat alleen een hond die niets meer doet en gaat liggen, zich overgeeft - dan zal ook deze hond uiteindelijk stilvallen en, als hij daartoe is gedwongen, stil op zijn zij blijven liggen tot het gevaar is geweken.

Geen teken van overgave

Wat dus belangrijk is om te beseffen, is dat het stoppen, stilvallen of stil blijven liggen niet een teken van overgave of het erkennen van de baas/trainer als '*packleader*' is. Het is in de eerste plaats een 'redmiddel' van het autonome zenuwstelsel om ernstige lichamelijke schade te voorkomen en de overlevingskansen te vergroten. Het is ook een bewuste overlevingsstrategie van prooidieren die in de klauwen van een roofdier vallen. Je stil houden, je dood houden als vluchten of vechten door omstandigheden niet mogelijk is, geeft je misschien een laatste kans om later te ontsnappen. Ook mensen en roofdieren doen het als ze niet kunnen ontsnappen.

Wat ook belangrijk is om te onthouden, is dat bij een pijnprikkel die van buiten komt mensen en dieren altijd eerst de oorzaak zoeken bij iets in de omgeving en niet bij hun eigen gedrag. Mensen en dieren weten dankzij hun sensorische zenuwen heel goed het verschil tussen door ziekte of een lichamenlijk mankement veroorzaakte pijn en pijn die door iets of iemand wordt toegebracht. De jogger denkt bij de plotselinge pijn van de spijker in zijn voet niet dat het

hardlopen de oorzaak is. Hij weet dat het iets scherps van buitenaf is geweest. De hond denkt niet dat de pijn komt van het grommen naar de buurman. Hij weet dat het komt door de band die om zijn nek zit of door de schop, por of ruk die de baas/trainer hem geeft.

Intimidatie

Waar de jogger op gaat focussen en zijn gedrag op gaat aanpassen - mits de frequentie of de impact van spijkers in zijn voet tenminste groot genoeg zijn en hij dus bang is voor herhaling – zijn spijkers op zijn pad, of scherpe dingen in het algemeen. Hij kijkt goed naar waar hij zijn voeten zet, gaat langzamer lopen of neemt een andere route waarvan hij heel zeker weet dat er geen scherpe dingen op het pad liggen.

De hond zal evenzo zijn gedrag aanpassen als hij voldoende bang is voor herhaling van de straf. Hij gaat bewust letten op de baas/trainer en diens bewegingen. Hij zal liefst iets achter hem gaan lopen, want dan heeft hij het beste overzicht. Hij voelt zich onveilig, is op zijn hoede en gaat dus langzamer bewegen. Hij houdt zich voortdurend in, durft eigenlijk niets meer voluit te doen. Als hij denkt dat er misschien een schop of ruk uitgedeeld gaat worden, valt hij maar vast stil, duikt ineen of gaat maar vast (half) liggen.

Veel mensen, zeker degenen die geloven in het zo aannemelijk klinkende ‘*leader of the pack*’ verhaal van de diverse hondenfluisteraars denken nu, wanneer ze dit gedrag waarnemen, dat de hond hen als leider aanvaart en bovendien dat hij heeft begrepen waarom zij zijn gedrag verkeerd vonden. Het zit echter anders. Het enige waar ze in geslaagd zijn, is dat ze de hond succesvol hebben weten te intimideren: de hond heeft uitsluitend geleerd dat de baas/trainer hem pijn kan doen en dat hij daarom voor hem moet oppassen.

Veiligheid

Nu klinkt dat misschien heel vreselijk, maar dat hoeft het niet altijd noodzakelijkerwijs te zijn. Waar het om gaat is of de hond in de nabijheid van de baas of trainer een gevoel van veiligheid weet te herwinnen. Het voordeel van een baas die denkt dat hij nu respect als leider krijgt, is dat hij ophoudt met straffen. De hond leert dan - via het leerprincipe van de negatieve bekrachtiging – dat wanneer hij zich gedeisd houdt en op de baas let, geen pijn prikkel meer krijgt. Hij kan dan langzaam weer opgelucht adem gaan halen en weer wat ontspannen; net zoals de jogger die goed oplet waar hij loopt en geen spijkers meer in zijn voet krijgt, na verloop van tijd in een wat langzamer tempo toch weer lekker durft te joggen. De angst voor straf van de baas kan overigens soms ook een andere sociale angst – die voor de *Terminator* – overschaduwden, waardoor de hond terloops kan leren dat hij aan de lijn een andere hond of de buurman ook zonder uitvallen kan passeren. De kans op een gouden medaille zal hij zich echter, wanneer de baas uit beeld is of de stroomband af, niet gauw laten ontnemen.

Traumagevoeligheid

Of de hond zijn gevoel van veiligheid terugkrijgt, kan echter ook afhankelijk zijn van zijn vaak genetisch of door vroege jeugdervaringen bepaalde traumagevoeligheid. Er zijn honden die, net zoals sommige mensen, nooit een trauma krijgen. Er zijn ook honden en mensen, die bij een - voor anderen! - relatief onbetekenende gebeurtenis een onomkeerbaar trauma oplopen. Wat in de ogen van de baas of trainer dus misschien maar een klein strafje is, kan bij bepaalde honden tot gevolg hebben dat zij alle vertrouwen in de baas, en soms zelfs in alle mensen, verliezen en in een permanente angsttoestand terecht komen.

Ook als de straf in de ogen van de hond disproportioneel is, kan hij het vertrouwen in de baas en zijn gevoel van veiligheid kwijtraken. Om te kunnen overleven zijn mensen en dieren evolutionair voorgeprogrammeerd om sociaal abnormaal gedrag te herkennen en uit de weg te gaan. Gedrag dat niet in verhouding staat tot het gedrag van de ander wordt als abnormaal of als onrechtvaardig ervaren: een mes op je keel krijgen als je in het voorbijgaan vriendelijk naar iemand lacht, helemaal in elkaar geslagen worden als je op iemands tenen gaat staan, zijn daar voorbeelden van. Ook kan het ook totaal verkeerd uitpakken als je een hond steeds een afstraffing geeft als hij naar zijn gevoel ten opzichte van j ou ‘niets doet’. De hond ervaart dit als sociaal abnormaal en ‘onrechtvaardig’. Alleen als je het gelijk weer ‘goed maakt’, kun je het gevoel van veiligheid herstellen. Maar mensen die een hond straffen voor ‘verkeerd’ gedrag, maken doorgaans niets goed: de hond deed iets verkeerd, zij niet! Een gevoelige hond kan daar emotioneel totaal van slag van raken. Van mensen weten we dat ze er emotioneel helemaal verknipt van kunnen worden als ze gedwongen samenleven met iemand die ze niet vertrouwen en waar ze bang voor zijn. Voor honden geldt dit ook.

Krachtig middel

Pijn is een krachtig middel. Het toedienen van een pijnlijke prikkel om ongewenst gedrag te doen afnemen heeft voor een eigenaar voor- en nadelen. Het werkt soms verrassend goed. Je kunt er ongewenst gedrag mee onderbreken en soms zelfs permanent mee onderdrukken. Het heeft meestal ook een flink prijskaartje. Er kan ander ongewenst gedrag voor in de plaats komen dat voortvloeit uit angst, zoals onzindelijkheid, voor je weglopen, niet meer willen ‘werken’ of heel traag ‘werken’. En het kan ten koste gaan van heel veel welzijn van je hond. In de discussie over straf zou het dan ook niet moeten gaan of een pijnlijke straf wel of niet goed werkt. De eerste vraag zou moeten zijn of je bereid bent je hond flink pijn te doen. De meeste mensen zijn dat niet en verkiezen daarom een onaangename, maar niet pijnlijke prikkel als straf. Maar ook dat werkt soms anders dan mensen denken.

3 . ‘Positieve’ straffen zonder pijn.

Hiervoor is uiteengezet hoe het toedienen van een pijnlijke prikkel ervoor kan zorgen dat een hond bepaald gedrag minder of niet meer gaat vertonen, omdat hij daarbij bang is voor terugkeer van de pijn. De meeste mensen doen hun hond echter liever geen pijn. Maar helemaal niet straffen, alleen gewenst gedrag belonen en hooguit gebruik maken van ‘negatieve’ straffen – waarbij de hond iets leuks wordt afgepakt in de breedste zin van het woord - is voor veel mensen een brug te ver. Een hond leert er niet mee waar zijn grenzen liggen, is de meest voorkomende gedachte. En, zo luidt een ander veel gehoord argument, wat is er eigenlijk mis met straffen, zolang we hem geen pijn doen? We geven onze kinderen toch ook af en toe op hun donder? Wat kan dat nou voor kwaad, zeker als we daarna de hond weer belonen voor zijn goede gedrag?

Uitgebreid repertoire

“Niets!” zal menig argeloos hondeneigenaar waarschijnlijk zeggen. En dus rammelen we met blikjes, gooien we Fisher-discs achter onze hond aan, spuiten we met een waterpistool een flinke straal water tegen hem aan, binden hem een anti-blafband om die citronella in zijn neus spuit, kopen we een stroomband die we uitsluitend in de pijnloze trilstand gebruiken, geven we een harde klap op de bench, spreken we hem duchtig toe, stormen we woedend op hem af,

geven een flinke brul, roepen hard 'au' of zeggen luid en duidelijk 'nee'. Kortom we hebben een uitgebreid en uiteenlopend repertoire aan 'positieve' straffen om ongewenst gedrag van onze hond aan te pakken.

Opnieuw is het hier de vraag of dergelijke 'positieve' straffen door middel van niet-pijnlijke prikkels werken, waarom ze wel of niet werken en wat het effect is op het gedrag van de hond.

Onplezierige emotie

Het principe dat ervoor zorgt dat het toedienen van een 'positieve' straf succes heeft, is angst. Angst is een bijzonder onplezierige emotie met een levensreddende functie. Evolutionair zijn mensen en dieren voorgeprogrammeerd om zo goed mogelijk te kunnen overleven wanneer ze geconfronteerd worden met iets dat voor hen bedreigend of potentieel gevaarlijk is. Er ontstaat een gevoel van angst en tegelijkertijd reageert het autonome zenuwstelsel automatisch met een *flight/fight* respons en de aanmaak van stresshormonen: de hartslag gaat omhoog, de adem versnelt, er gaat extra brandstof naar de spieren, alles in het lichaam maakt zich in enkele milliseconden fysiek gereed om zich zo adequaat mogelijk aan de bedreiging te onttrekken of die het hoofd te bieden. Pas als we hebben geconstateerd dat het gevaar is geweken of dat het allemaal wel meevalt, houdt het lichaam op met de productie van stresshormonen en verdwijnt ook het gevoel van angst.

Ontstaan

Die gevoelens van angst kunnen op verschillende wijze ontstaan. Voor de meeste dingen zijn we niet zomaar bang, maar hebben we geleerd om er bang voor te zijn. Er zijn maar enkele dingen waarvoor we zonder meer bang zijn zonder ze ooit eerder gezien of meegemaakt te hebben. Voorbeelden van dergelijke aangeboren, instinctieve angsten zijn angst voor harde geluiden, angst voor afgronden en angst voor slangen. Aangeleerde angsten ontstaan daarentegen na ervaringen waarbij een mens of dier zelf schade oploopt. Dat kan gebeuren door een ongeluk of door een foute inschatting waardoor je bijvoorbeeld klem komt te zitten, in het water valt en bijna verdrinkt, aangereden wordt, of je ergens pijn aan doet. Het kan ook gebeuren door toedoen van anderen, die je aanvallen, afsnauwen en (per ongeluk) pijn doen.

Schrikreflex

Angst hoeft overigens niet altijd aangeleerd te zijn doordat iets zelf aan den lijve is ondervonden. Het zien dat een soortgenoot pijn wordt gedaan en het horen van diens angst- en pijnkreten, kan dankzij spiegelneuronen leiden tot angst. Ook een hevige schrikreflex kan voor een gevoel van angst zorgen. Niet voor niets schrikken we ons 'naar': we maken een luchtsprong, ons hart bonkt, de adem stukt even. Met deze primitieve, vanuit de hersenstam gegenereerde vorm van zelfbescherming kunnen we ontsnappen aan een plotselinge bedreigende situatie. Die luchtsprong van schrik maken we automatisch bij harde geluiden en plotselinge dreigingen die 'uit het niets' komen: iets dat (bijna) op je valt, een plotselinge snelle beweging achter je, een ongeziene plotselinge aanraking.

Geheugen

Het gevoel van angst zorgt er voor dat een nare, angstaanjagende ervaring extra scherp in het geheugen wordt opgeslagen. Dankzij een associatief leerproces stelt die heldere herinnering ons in staat om een volgende keer 'iets' - een situatie, een bepaalde plaats, een mens, een dier,

een voorwerp, een geluid – onmiddellijk te herkennen als bedreigend en bewust onze maatregelen te nemen. Die maatregelen bestaan er meestal uit dat we iets uit de weg gaan of gaan vermijden.

Als er bijvoorbeeld tijdens een storm een dakpan naar beneden valt en ons autonome zenuwstelsel ons gered heeft door net op tijd opzij te springen, dan zullen de bijkomende schrik en angst er waarschijnlijk voor zorgen dat we de volgende keer thuis blijven als het stormt of dat we minimaal een route zonder huizen met dakpannen kiezen.

Eigen gedrag

De meeste ‘positieve’ straffen zonder pijn zijn er dan ook op gericht om de hond schrik en angst aan te jagen. Het is de bedoeling dat hij daardoor zijn ongewenste gedrag achterwege zal laten. Het is dan ook niet toevallig dat de bovengenoemde straffen allemaal een of meer elementen bevatten die automatisch een schrikreactie tot gevolg kunnen hebben. Het gaat om harde (stem)geluiden, om ‘schijnaanvallen’, plotselinge bewegingen van dichtbij of plotselinge lichamelijke sensaties die de hond niet ziet aankomen. Dingen waarvan wij weten dat mensen en dieren ervan schrikken en even ophouden met waar ze mee bezig zijn. *So far so good.*

Schrikken is echter op zich niet voldoende om een definitief einde te maken aan ongewenst gedrag. De daaropvolgende *flight-fight* respons zorgt er namelijk voor dat je je lichaam onmiddellijk draait in de richting van het gevaar. Vervolgens wordt enkele milliseconden later in een ander deel van de hersenen de ernst van het gevaar – soort, afstand, omvang - ingeschat. Daarbij passeert ook alles wat bekend, veilig of vertrouwd is de revue.

Even vrolijk

Valt het in de beleving van de hond allemaal mee “ach, het is het baasje maar” of “vreemd luchtje, maar niet onplezierig” of “kijk nou toch, een blikje” of “gelukkig, het is maar water”, of “oh, het is dat rare ding om mijn nek”, dan gaat hij weer even vrolijk verder met waarmee hij bezig was. Bij de volgende keer heeft de straf dan al niet meer waarde dan een attentie vragend signaal, iets zoals de ringtone van je mobiele telefoon. Je schrikt ervan als het vlakbij is en om je heen heel stil is, je merkt het amper op als je heel druk bezig bent, en je negeert het vervolgens als het je even niet uitkomt of je reageert erop als je iets leuks verwacht.

Als de eigenaar van de hond na zo’n straf dus gelijk iets prettigs doet, zoals de hond bij zich roepen, iets heel lekkers geven, even knuffelen of een leuk spelletje doen, wordt de ‘straf’ de voorspeller van iets leuks. Zelfs als het om een diepe, zware brul gaat. Of om een heel hard geluid. Mits het vervolg prettig en interessant genoeg is voor de hond – leuker dan waarmee hij bezig was -, houdt de hond dus op met zijn ongewenste gedrag, richt zijn aandacht op de baas en komt naar hem toe. De straf is dan effectief, maar op een andere manier dan hij bedoeld was. Het enige gevaar dat op de loer ligt, is dat de hond ontdekt dat hij zijn – voor hemzelf heel leuke - ongewenste gedrag ook nog even voort kan zetten of af kan maken voordat hij zich op de baas richt. Of erger, dat hij zijn ongewenste gedrag juist gaat vertonen, omdat hij weet dat de baas dan iets leuks gaat doen. Niet ongebruikelijk voor een slimme hond!

Aansluiten

Om straf een echte straf te laten zijn - iets dat angst oproept - zal deze dus moeten aansluiten bij al aanwezige instinctieve of aangeleerde angsten van de hond. Dat impliceert dat de toediener van de straf zich moet gedragen als een boeman of een ‘terrorist’: hij moet bereid

zijn bij de hond de herinnering op te roepen aan iets waarvoor de hond bang of zelfs heel erg bang is.

Wat dat is, kan enorm verschillen. Soms is er ook maar weinig voor nodig om een hond bang te maken. Bijvoorbeeld omdat hij slecht gesocialiseerd is en weinig heeft meegemaakt. Alles wat onbekend is, roept dan angst op; zeker wanneer het zenuwgestel van een hond om (epi)genetische redenen heel gevoelig is, waardoor hij van nature al angstig of schrikkerig is. Maar er zijn ook honden die bij de meest vreselijke bedreigingen amper een wenkbrauw optrekken.

Erger dan de kwaal?

Hoewel zo'n op maat gesneden, angst oproepende straf bijzonder effectief kan zijn – angst onderdrukt vaak iedere vorm van gedrag, dus ook het ongewenst gedrag – kan er van alles verkeerd gaan. In sommige gevallen kan het middel erger zijn dan de kwaal. Een overmaat aan straf kan bijvoorbeeld tot gevolg hebben dat een hond niets meer durft, alle plezier om iets te doen verliest en in een ernstige depressie raakt. Of dat hij allerlei vreemde, steeds herhaalde gedragingen – stereotypieën - gaat ontwikkelen, zoals aldoor rondjes lopen of zich tot bloedens toe likken, om de voortdurende stress het hoofd te bieden. Bij een flinke overdosering kan een post traumatische stress stoornis optreden, waardoor een hond steeds in totale paniek raakt en compleet onhandelbaar wordt. Een ander gevaar kan zijn dat de hond een *fight* respons vertoont en daarbij iemand flink bijt. Hij kan ook in het algemeen steeds schrikkeriger en banger worden, met als gevolg dat hij iedereen en alles gaat vermijden. Dat maakt het vrijwel onmogelijk om hem nog goed, gewenst gedrag te leren.

Mild

Maar natuurlijk hoeft het niet met zo'n vaart te lopen. Bij een hond met een stabiel karakter en voldoende zelfvertrouwen kan een milde, goed gedoseerde straf, die maar een klein beetje angst – 'respect' - oproept, net tot het gewenste vermijdingsgedrag leiden. Toch is het maar de vraag of het er toe leidt dat het ongewenste gedrag daarmee blijvend en onder alle omstandigheden verdwijnt. Daarvoor moet een hond zich ervan bewust zijn dat hij zelf iets 'verkeerds' heeft gedaan en ook precies weten wat dat 'verkeerde' is. Voor een blijvend effect zal de hond zelf bewust zijn gedrag moeten willen veranderen.

Op de automaat

Probleem is in de eerste plaats dat honden zich er een groot deel van de tijd niet echt van bewust zijn dat ze iets doen dat niet mag. Ze doen, net als wij, van alles 'op de automaat' zonder dat ze hun gedachten er echt bij hebben. Ze lopen bijvoorbeeld gewoon te snuffelen en nemen gewoon een hapje van iets lekkers dat ze tegenkomen, zoals kattenpoep. Hun perceptie van wat ze eventueel geleerd hebben over 'goed' en 'verkeerd', is daarbij even uitgeschakeld. Wanneer mensen in gedachten verzonken of pratend met een collega ergens naar toe rijden, hebben ze er ook vaak geen enkel benul van dat ze te hard rijden of een verkeersbord niet hebben gezien. Pas wanneer de politie hen aanhoudt, bedenken ze dat ze wel iets verkeerd gedaan zullen hebben, maar ze hebben geen flauw idee wat

De hond legt dus, wanneer de baas hem ineens toe buldert of woedend op hem afstormt, in eerste instantie meestal geen verband met zijn eigen gedrag van dat moment – zoals snuffelen en af en toe een hapje kattenpoep nemen. Hij weet niet wat hij fout deed. Maar, omdat hij gealarmeerd is, wordt hij zich vervolgens wel bewust van wat hij zelf aan het doen is.

Bovendien gaat hij ook maatregelen nemen om de angstaanjagende prikkel (de boze brul) en

de toediener daarvan (de baas) te vermijden. Hij gaat bijvoorbeeld langzamer lopen, uit de buurt van de baas blijven en goed opletten op zijn bewegingen.

Bewijs

Voor de baas is het feit dat de hond nu geen kattenpoep eet vaak het bewijs dat de hond het verband gelegd heeft tussen dat ongewenste gedrag en de straf. De hond is echter bezig het gevaar te vermijden, niet de poep. Hij leert daarbij al snel, zeker wanneer hij losloopt, dat er een kritische grens is tussen de plek waar hij zelf is en de baas. Is de baas buiten beeld of let die niet op, dan is er niets dat de hond weerhoudt om te snuffelen en ook kattenpoep te eten. De enige manier waarop de baas de hond af kan leren om kattenpoep te eten is de hond binnen de kritische grens (aan de lijn) te houden en hem elke keer te straffen met iets angstaanjagends als hij een hapje kattenpoep wil nemen. Dat heeft hetzelfde effect als op ieder hoek een politieagent zetten en iedereen systematisch op de bon slingeren die te hard rijdt.

Het kan zijn dat de hond hierdoor blijvend zijn trek in kattenpoep verliest. Net zoals je mensen zo af kunt leren om te hard te rijden. Maar de kans is evengoed aanwezig dat de hond weer snel terug is bij af zodra het strafbeleid wordt gestaakt en hij weer eens hier en daar een hapje poep kan nemen.

Leven beteren

Psychologen en juristen weten al lang dat repressie op zich niet helpt om gedrag permanent te veranderen. Ze weten dat mensen snel terugvallen in hun oude gedrag als men de teugels weer laat vieren. Honden zijn daarin niet beter.

Alleen moreel besef, empathie, schuldgevoelens, het besef dat we met ons eigen gedrag bij degenen met wie we een goede band hebben of die ons dierbaar zijn fysieke schade kunnen aanrichten, de goede verhoudingen kunnen verstoren en hen verdriet en pijn kunnen doen, kan er voor zorgen dat we ons ‘verkeerde’ gedrag zelf vrijwillig omzetten in ‘goed’ gedrag. De reden waarom veel kinderen hun leven beteren en op tijd van een feestje gaan thuiskomen, is niet omdat ze bang zijn voor straf, maar omdat ze hun ouders niet ongerust willen maken of verdriet willen doen.

Moreel besef

Er is heel lang gezegd dat dieren zo’n moreel besef niet hebben en dat ze ook geen schuldgevoelens hebben. Daarin is echter een kentering zichtbaar. We weten dat honden dankzij spiegelneuronen empathie voelen en zich kunnen inleven in de emoties van hun groepsgenoten. We weten dat goede sociale banden van mentaal levensbelang voor hen zijn. We weten dat zij het terdege beseffen als zijzelf of hun vriendjes niet voor hetzelfde op gelijke wijze beloond worden. Er zijn tal van verhalen over honden die hun gedrag afstemden op de gevoelens van de mensen met wie ze een band hadden. Het ligt daarmee voor de hand dat een van de sleutels tot gedragsverandering bij onze honden ligt in het smeden van een zeer goede relationele band, in communicatie over en weer en in het openlijk tonen van emoties. Daarmee zullen we lang niet alle ongewenste gedragingen kunnen veranderen. Tegen poep eten en door de modder rollen zal het niet helpen. Want wat doet de hond ons persoonlijk daarmee voor kwaad? Maar om duidelijk te maken dat sommige, voor honden heel gewone gedragingen voor ons pijnlijk, vervelend of ongewenst zijn, kan een positieve straf, zoals een korte grauw en een snauw heel goed helpen om een hond even te laten inbinden. Een dergelijke milde, communicatief duidelijke straf kan helpen om grenzen te stellen.

Maar ook ‘negatieve’ straffen, waarbij een hond geen succes krijgt met een bepaald gedrag, kunnen helpen om gedrag om te buigen.

4. Negatieve’ straf

Het werkzame bestanddeel van een ‘positieve’ straf, zoals is uiteengezet, bestaat uit pijn en/of angst. Een dier is niet zo snel geneigd het gedrag te herhalen dat eerder pijn of angst opleverde: het ziet er helemaal van af of onderdrukt het zolang hij bang is voor de straf. Er zijn ook veel eigenaren die het absoluut niet acceptabel vinden om hun hond bewust pijn te doen of angst aan te jagen. Ook niet een beetje. Zij proberen vooral met het belonen van het gewenste gedrag vanaf dag één al het gedrag van hun hond in goede banen te leiden.

Bijwerkingen

Dergelijke positieve trainingmethodes zonder straf hebben echter ook een paar bijwerkingen die niet altijd even gelukkig uitpakken voor de eigenaar en zelfs – paradoxaal genoeg – ‘ongewenst’ gedrag kunnen uitlokken.

Doordat steeds gewenst gedrag beloond wordt, stimuleer je een hond namelijk vaak tot ‘zelfwerkzaamheid’: de hond wordt uitgedaagd om zelf te bedenken welk gedrag gewenst is en een beloning oplevert. Hij gaat experimenteren. Hij gaat het initiatief nemen. Dat levert bij slimme honden, ook buiten het trainingsveld, soms de nodige creativiteit, zelfstandigheid en exploratiedrang op waarmee ze het hun baas knap lastig kunnen maken. Veel mensen hebben namelijk liever dat een hond alleen doet wat zij zelf bedenken, dan dat ze een zelfstandige hond hebben die aan zelfbediening doet.

Controle uitoefenen?

Ook het plezier dat positieve training de hond oplevert – 100% aandacht van de baas plus veel lekkere hapjes – maakt dat sommige honden ook na een trainingssessie doorgaan met steeds te ‘vragen’ welk gedrag een beloning oplevert. Ze gooien als het ware steeds een balletje op, om te kijken of de baas dat leuk vindt en er op reageert. Sommige honden draaien een heel repertoire af en kijken je vervolgens verwachtingsvol aan. Anderen proberen vooral eerst je aandacht te krijgen: ze geven poten, gaan voor je zitten en kijken je doordringend aan of geven met hun kop een flinke zet tegen je arm zodat je kopje thee door de lucht vliegt. Het is een vorm van communicatie die niet iedere baas welgevallig is. Veel mensen zien het verband met hun eigen opvoedings- en trainingmethode niet en vinden dat hun hond op die momenten dramt, jengelt, zeurt of controle wil uitoefenen. Het is net teveel eigen initiatief naar hun zin.

Ander plaatje

Daar komt nog bij dat iedere hond vanuit zichzelf dingen doet die voor hemzelf leuk, normaal, natuurlijk of gewoon handig zijn, maar die niet helemaal passen in het plaatje dat veel mensen in gedachte hebben bij ‘goed’ gedrag. Om maar een paar veel voorkomende te noemen: rollen in rotte vis, aan de lijn harder lopen dan de eigenaar (= trekken aan de lijn), grommen tegen zich raar gedragende mensen, biefstukken van het aanrecht pakken, in je vingers bijten tijdens een spelletje, kilometers achter hazen en konijnen aanrennen, poep en andere viezigheid eten, gaten in het gazon graven, kluiven op de tafelpoot....

Met alleen het belonen van het gewenste gedrag, kom je van al dat soort ongewenste gedrag niet af: de hond blijft gewoon zijn eigen ding doen naast het gewenste, beloonde gedrag. ‘Negatieve’ straf geven lijkt dan een goed alternatief voor ‘positieve’ straf te zijn.

Weggenomen

Bij een ‘negatieve’ straf wordt iets dat de hond een prettig gevoel geeft of succes met een bepaalde actie, weggenomen. Je pakt hem iets af of je verhindert op andere wijze dat hij opnieuw succes heeft met zijn gedrag. Iedere eigenaar die Hondenmanieren leest, heeft wel een paar negatieve straffen in zijn repertoire, soms zonder dat hij zich ervan bewust is. Ligt je hond bijvoorbeeld lekker op je schoenen te kluiven, dan pak je die af en bergt ze op buiten bereik van je hond. Trekt je hond aan de lijn, dan blijf je stokstijf staan of loopt niet verder in die richting. Probeert hij op een vervelende manier je aandacht te trekken, dan negeer je hem of je loopt de kamer uit en doet de deur dicht. Graaft hij gaten in je gazon, dan gooi je de kuil weer dicht en spant er gaas over of je legt tegels. Kluift hij steeds op de tafelpoot, dan stop je hem in zijn bench. Bijt hij in je vingers bij een spelletje, dan houd je op met spelen. Rent hij in het bos achter konijnen aan, dan laat je hem in een park zonder konijnen uit.

Gestaakt

De gedachte achter “negatieve” straf is dat gedrag, dat niet het gewenste resultaat oplevert, vroeg of laat zal worden gestaakt. Dat maakt ‘negatieve’ straf tot een heel aantrekkelijk alternatief voor ‘positieve’ straf: je hoeft je hond geen pijn te doen of bang te maken, terwijl het toch – zo wordt altijd gesteld - heel effectief is.

Het is zeker zo dat bezigheden die alleen energie kosten en niets opleveren, contraproductief zijn en zo ook door mens en dier vaak ervaren worden: niet erg zinvol. Ratten die in het laboratorium eerst fanatiek op pedaaltjes traptten om voer te bemachtigen, hielden daar al snel mee op als er geen voer meer gegeven werd. Maar dat gedrag dan altijd zal worden gestaakt, is niet zo zeker als wel eens door hondentrainers, soms om ideologische of didactische redenen, wordt voorgespiegeld. De leertheorie stelt bijvoorbeeld ook alleen maar dat er een grote *kans* bestaat dat dit gebeurt.

Van binnenuit

In de eerste plaats wordt gedrag niet alleen door prikkels van buitenaf gemotiveerd, maar ook door psychologische of fysieke behoeften van binnenuit die per persoon of dier kunnen verschillen. Deze behoeften kunnen belangrijker zijn dan een externe straf. Ze kunnen maken dat mensen en dieren zelfs tegen de klippen op iets eindeloos kunnen volhouden terwijl het voor een buitenstaander volstrekt zinloos of verspilde energie lijkt te zijn.

In zijn extreme vorm kunnen dit bepaalde stereotypieën zijn – bijvoorbeeld eindeloos rondjes lopen of voortdurend op iets kauwen of tot bloedens toe aan een poot likken. Daardoor worden in het lichaam door het opioïde systeem stoffen aangemaakt die fysieke of psychische pijn en onlustgevoelens kunnen verzachten. In principe kunnen daarom alle gedragingen die een mens of dier een goed gevoel geven, worden uitgeoefend ongeacht de omstandigheden. Het is dan de intrinsieke waarde die het gedrag in stand houdt: het uitoefenen van het gedrag zelf is belonend. De omstandigheden veranderen heeft dan vaak weinig effect.

Als het bijvoorbeeld het *jagen* is, dat een op konijnen jagende hond een heel goed gevoel geeft, dan maakt het niet uit als je hem niet meer meeneemt naar een plaats waar konijnen zijn. Hij kan namelijk even gemakkelijk zijn hobby gaan verleggen naar bijvoorbeeld joggers of fietsers in het park, en als die er ook niet zijn naar schaduwen of naar zijn eigen staart.

Hoop doet leven

Ook verdwijnt ‘verkeerd’ gedrag niet altijd definitief, zelfs wanneer het op geen enkele manier meer beloond wordt. Het is ook de herinnering die gedrag levend kan houden of weer kan laten opleven, soms zelfs jaren later. Hoop doet leven. Kleine signalen, geuren, gebaren, onverwachte gebeurtenissen in een heel andere context kunnen de herinnering aan iets prettigs en het bijbehorende gedrag plotseling oproepen. Zo kan het horen van een heel lang niet gehoord liedje uit hun jeugd zoveel herinneringen oproepen dat mensen ineens op zoek gaan naar hun verloren oude liefdes. Wanneer honden een tijd lang op een feestje altijd chips van hun baas hebben gekregen, kunnen ze ineens weer gaan bedelen op een feestje, ook al krijgen ze al tijden nooit meer iets anders dan hun eigen voer in een voerbak en bedelen ze normaal gesproken nooit meer.

Veranderingen in een situatie kunnen ook opnieuw verwachtingen creëren en daarmee het afgeleerde gedrag in ere herstellen. Als je altijd een kerstgratificatie hebt gekregen en die is wegbezuinigd door de directie, kan de komst van een nieuwe directeur ervoor zorgen dat je rond kerst weer regelmatig gaat kijken of je niet toch iets extra’s hebt gekregen. Om diezelfde reden kunnen honden die thuis al lang hebben afgeleerd om op de bank te gaan liggen omdat die een tijd lang voor hen geblokkeerd is geweest, op hun logeeradres gelijk bij binnenkomst met een grote zucht van genoeg op de bank klimmen, alsof ze thuis ook nooit anders doen.

Boosheid

Belangrijk is ook om je te realiseren dat een hond, wanneer de eigenaar iets leuks afpakt of de kans op succes blokkeert, vaak helemaal geen verband legt met het ‘verkeerd’ zijn van zijn eigen gedrag, maar alleen met het ‘verkeerd’ zijn van degene die de hindernis opwerpt. Hij leert niets over zijn eigen gedrag. Hij ervaart meestal alleen dat zijn eigenaar/trainer een vervelende sta-in-de-weg is of een flauwe spelbreker. En dat is niet zonder risico.

Zeker als een mens of dier erg gemotiveerd is om iets te doen of iets doet dat heel belangrijk voor hem is, dan kan het blokkeren daarvan een heftige emotionele reactie oproepen. Uit de frustratie van het niet kunnen bereiken van een belangrijk doel ontstaat automatisch een gevoel van boosheid dat zich via het autonome zenuwstelsel onmiddellijk kan uiten in een heftige *fight*-reactie. Omdat boosheid bij frustratie al bij heel jonge baby’s optreedt, wordt verondersteld dat deze evolutionair is voorgeprogrammeerd in mensen en dieren. Het geeft hen extra kracht en energie om een doel dat voor hun overleving van belang is toch te bereiken en een eventuele sta-in-de-weg uit de weg te ruimen.

Hevigheid

De hevigheid waarmee zo’n agressieve reactie kan optreden is weer afhankelijk van allerlei factoren. Er zijn bijvoorbeeld situaties waarin we extra boos kunnen worden. Boosheid is ook een morele emotie. Mensen worden sneller boos wanneer zij iets - een handeling, een straf - als onrechtvaardig beschouwen. Omdat honden ook, zoals blijkt uit onderzoek van Range (2008) ongelijke behandelingen als oneerlijk ervaren (*inequity aversion*), is het dus mogelijk dat zij ook eerder agressief reageren als anderen iets mogen wat zij niet mogen. Zeker als het heel belangrijk voor hen is. Als een hond die altijd een bal heeft mogen halen ineens wordt tegengehouden door zijn baas, omdat een andere hond die nu mag halen (eerlijk delen in de ogen van de baas) kan de hond dus wel eens ineens buitenproportioneel gefrustreerd en agressief met een uitval reageren omdat hij zich oneerlijk behandeld voelt.

Verwachting

Een eenvoudiger, minder morele verklaring, ligt echter in het leerproces opgesloten. Wanneer een bepaald gedrag eerder altijd tot succes heeft geleid, creëert dat verwachtingen.

Uit onderzoek bij mensen blijkt dat zij veel sneller en erger boos worden als zij al de verwachting hebben dat ze hun doel zullen bereiken. Bij nieuwe doelen, waarbij zij nog niet hebben ervaren dat deze ook echt bereikt kunnen worden, treedt veel minder frustratie en boosheid op als iets niet lukt. Analooq kan dat betekenen dat een hond die door eerdere succeservaringen verwacht dat een bepaald gedrag succes zal hebben, sneller en heviger gefrustreerd raakt als het succes uitblijft. Het kan dan gebeuren dat een vriendelijke hond die bijvoorbeeld altijd aandacht heeft gekregen met poten geven, uit frustratie ineens zomaar bijt wanneer iemand hem daarbij ineens negeert en weglloopt.

Beheersing

Of dat gebeurt is echter ook afhankelijk van de mate waarin de boosheid en de agressieve reactie beheerst kunnen worden. Voor sommige dieren is dat heel moeilijk, omdat zij – net als sommige mensen – door hun genetische predispositie sneller en erger boos worden dan anderen. Sommige dieren kunnen hun emoties dus niet of nauwelijks beheersen. Ze reageren direct, zonder nadenken over de gevolgen, automatisch in een reflex.

Andere, minder emotionele dieren kunnen wel hun emoties bewust beheersen, meestal omdat ze – net als mensen – bang zijn voor ‘positieve’ straf. Of omdat ze bang zijn dat een goede sociale verhouding verstoord zal worden en ze het sop de kool niet waard vinden. Maar ze kunnen dat niet zo goed als mensen. Wanneer dieren hun emoties bewust reguleren doen ze dat meestal door letterlijk afstand te nemen. Ze lopen weg.

Mensen kunnen hun boosheid ook figuurlijk beheersen, met rationele gedachten, bijvoorbeeld door tot tien te tellen. Een hond kan dat niet. Als hij dus fysiek niet weg kan lopen, is de kans op een agressieve explosie bij frustratie groot. Wil de hond daarbij uit angst voor straf of een verstoorde relatie de eigenaar/trainer ontzien, dan bestaat de mogelijkheid dat hij zijn boosheid op iets of iemand anders afreageert: hij bijt in de lijn of in een pol gras of in een toevallig passerende hond. Uit menselijke statistieken blijkt overigens dat zulke ‘redirectie-agressie’ helemaal geen slap aftreksel hoeft te zijn: een generatie geleden vond nog in Amerika in 20% van de gevallen een politieagent de dood door bij huiselijke ruzies tussenbeide te komen. Een gefrustreerde hond die zijn eigen baas niets doet, kan dus best heel gevaarlijk zijn voor anderen, zeker voor onbekende anderen.

Interessant is de (nog onbeantwoorde) vraag of een gefrustreerde hond die toch een geliefde eigenaar/trainer voluit bijt, deze misschien wel zou *kunnen* ontzien, maar dat bewust niet *wil*. Uit onderzoek bij mensen blijkt namelijk dat boosheid uit frustratie zo heftig kan zijn, dat er ook het verlangen kan ontstaan om een ander wezen bewust pijn te doen. Het is mogelijk dat honden wat dit betreft net zo in elkaar zitten.

Eigen gedrag

De kans dat ‘verkeerd’ gedrag door het toedienen van een ‘negatieve’ straf verdwijnt, is het grootst wanneer de hond zich ervan bewust wordt dat het *zijn eigen gedrag* is dat geen succes oplevert - en dus niet het gedrag van de eigenaar/trainer. Dat inzicht maakt namelijk bij veel honden dat zij hun strategie om wel hun doel te bereiken uit zichzelf gaan wijzigen. En daarbij kun je natuurlijk vaak een handje helpen door de hond, liefst ook *uit zichzelf* een ‘goed’ alternatief te laten ontdekken waarmee het doel ook bereikt wordt of het gedrag afdoende geuit kan worden. Wat we zelf ontdekken, beklijft namelijk vaak het best.

De effectiviteit van negatieve straf is dus aan spelregels gebonden. Hij werkt het best als een hond *bewust* voor de eerste keer probeert een nog niet al te belangrijk doel te bereiken.

Belangrijk is vervolgens dat de effectiviteit van de door de hond gekozen strategie op zo’n manier wordt ondermijnd dat hij direct kan terugkoppelen op zijn *eigen* gedrag.

Dat klinkt eenvoudig, maar er worden hierin naar mijn mening nogal eens observatie- en denkfouten door eigenaars en trainers gemaakt. Je moet je ook namelijk in de motivatie van de hond kunnen verplaatsen en kunnen zien of zorgen dat hij zich bewust is van zijn gedrag – iets waarvan overigens niet iedereen overtuigd is dat een hond dat kan zijn.

Vaak wordt een niet voor de situatie geschikte ‘negatieve’ standaard straf gekozen, die daardoor soms maar tijdelijk of zelfs averechts werkt. Een voorbeeld.

Bijten

Wanneer een hond bij een spel hard in je handen bijt, wordt vaak het standaardadvies gegeven om hard ‘au’ te roepen en het spel gelijk af te breken. Daarmee zou de hond leren om minder hard te bijten of, nog beter, helemaal niet in je handen te bijten. Het is interessant om eens te kijken waarop dit advies gebaseerd is: wat zijn de vooronderstellingen? En hoe verhouden die zich tot de leertheorie?

De gedachte achter het ‘au’ roepen en stoppen met spelen is dat je daarmee imiteert wat pups in het nest doen. Als daar een pup bij een stoeispelletje te hard wordt gebeten door een ander, dan geeft hij een gil of gaat piepen of janken. Stopt het bijten niet dan probeert hij weg te komen. Er zitten dus twee ‘straffen’ in het advies: ‘au’ roepen en het spel afbreken.

‘Au’ roepen

Het ‘au’ roepen roept gelijk al een hoop vragen op. In de eerste plaats wordt voorondersteld dat een hond ‘au’ herkent als soortgelijk aan een pijnkreet van een nestgenoot. Ten tweede dat hij begrijpt dat deze kreet het gevolg is van te hard bijten. En ten derde dat dit inzicht hem uit empathie zal motiveren om minder hard te bijten.

Het is echter maar zeer de vraag of dit allemaal wel klopt. Dat honden de geluiden van soortgenoten automatisch herkennen, staat wel vast en dat zij empathie kunnen voelen ook. De mate waarin zij zich kunnen verplaatsen in een ander en dus ‘weten’ wat hij voelt, verschilt echter waarschijnlijk van hond tot hond. Niet ieder dier (of mens) is namelijk even empathisch. Doris Bischof-Köhler (2004) heeft er bovendien op gewezen dat we empathie niet automatisch gelijk mogen stellen met sympathie. Empathie kan bij mensen bijvoorbeeld ook juist aanleiding zijn tot wreedheid. Minder hard gaan bijten hoeft dus ook niet per definitie het gevolg te zijn van het horen van een pijnkreet.

Ingeprogrammeerd?

Het is overigens ook helemaal niet zo zeker dat een hond een pijnkreet van een mens – een niet-soortgenoot - automatisch als dusdanig begrijpt. Dat zou namelijk betekenen dat dit is ‘ingeprogrammeerd’. Het is waarschijnlijker dat een harde pijnkreet als een ‘positieve’ straf wordt opgevat en dat de hond uit schrik ophoudt met bijten.

Maar ook al voelt de hond wel empathie én sympathie bij het horen van de pijnkreet, dan is er nog steeds geen garantie dat hij zijn beet daardoor leert reguleren. Hij moet zich er namelijk bewust van zijn dat de kreet het gevolg is van zijn bijten.

Vuur

In heel veel gevallen is de hond zich er echter waarschijnlijk helemaal niet bewust van dat hij te hard bijt, zeker wanneer het spel snel is en om snelle reacties vraagt. Honden staan dan op de automaat en reageren in het vuur van het spel met steeds snellere automatische handelingen. Je merkt dat aan snelheid en vooral de volkomen willekeurigheid waarmee de

hond hapt. Als daar per ongeluk een vinger tussen zit, dan weet de hond dat niet: hij is zich er niet van bewust. Hard ‘au’ roepen helpt dan ook niet om de aandacht van de hond te vestigen op de kracht van zijn beet: hij weet niet dat de kracht van zijn beet de oorzaak is. Als hij ‘schuldbewust’ reageert, dan is dat waarschijnlijk omdat hij heeft geleerd dat ‘au’ betekent dat hij iets verkeerd doet. Maar hij weet nog steeds niet wat. Hij zal dus weer even hard bijten zodra het spel weer fanatiek wordt.

Sociaal element

Het andere element – het staken van het spel en niet verder spelen zolang de hond hard bijt – is een ‘negatieve’ straf. De gedachte erachter is dat de hond het *samen* spelen leuk vindt en dat dit hem motiveert. Door een einde te maken aan het spel zou de hond dan leren dat de manier waarop hij speelt – met hard bijten – hem niets oplevert. Omdat hij echter graag samen wil spelen, zal hij daarom vervolgens zijn beet gaan reguleren. Het hervatten van het spel en wel met hem spelen zolang hij niet in handen bijt – een ‘postieve’ beloning – bekrachtigt vervolgens dit gewenste gedrag.

Er worden hier twee aannames gedaan. In de eerste plaats dat het sociale element in het spel (samen spelen) het belangrijkste is voor de hond en hem zal motiveren om zijn gedrag te wijzigen. Ten tweede dat hij een oorzakelijk verband legt tussen het harde bijten en het staken van het spel door de medespeler.

Bewust

Dit laatste betekent opnieuw dat de hond zich ervan bewust moet zijn dat hij te hard bijt. Staat hij echter op de automaat dan is de enige conclusie die de hond trekt, dat de baas geen zin meer heeft in spelen. Het onderbreken van het spel heeft alleen als effect dat bij de hond het adrenaline gehalte daalt en hij weer tot rust komt, waardoor de kans dat hij misgrijpt en heel hard bijt afneemt.

Wat het eerste betreft, kan men zich afvragen of het sociale element wel de belangrijkste motivatie is voor de hond om met zijn baas te spelen. Het ‘predator-element’ in het spel kan wel eens belangrijker zijn voor hem: hij is bezig met een prooi te vangen. Als de baas het spel afbreekt is dat weliswaar vervelend voor de hond, maar hij zal er niet minder hard door gaan bijten. Het harde bijten is immers het doel van het spel. Het spel is geen echt sociaal – coöperatief – spel, maar een competitiefspel of een ‘oefenspel’. Als de baas niet voor prooi wil spelen, dan is de kans groot dat de hond wel een ander slachtoffer vindt.

Reguleren

Vooral bij het samen spelen met een speeltje, zoals bij een trekspelletje, kan het competitieve element overheersen. Honden kunnen dan zelfs heel bewust hard in je handen bijten. Ze willen daarmee bereiken dat je een speeltje loslaat. Dat het doelbewust is, merk je aan de doordachtheid en systematiek waarmee een hond bijt. Hij begint vaak met het speeltje steeds dicht bij je vingers te pakken en gaat ook geleidelijk steeds harder bijten. Wanneer je dan in een reflex het speeltje loslaat als hij in je vingers bijt en je vervolgens gelijk het spel afbreekt, heeft de hond bewust zijn doel bereikt. Hij leert dan dus zeker niet om minder hard te bijten. Eerder het tegenovergestelde. Stug het speeltje vasthouden en niet verblikken of verblozen als de hond in je hand bijt – desnoods handschoenen bij het spelen aantrekken - is dan veel effectiever. De hond ervaart dan dat zijn bewuste tactiek, *zijn eigen gedrag*, niet werkt. De kans bestaat dat hij aarzelender en dus minder hard in je hand gaat bijten of helemaal iets anders gaat proberen, zoals hard aan het uiteinde van het speeltje trekken. Wordt dat gedrag

beloond doordat de baas dan wel het speeltje loslaat, dan leert de hond zijn spel en eventueel de hardheid van zijn beet te reguleren.